

Glansen och skimret från kungatronen, som ännu i dag bländar de troende folken, kommer från magisk källa och har uppstått ur vilda folkstammars gudariter och gudakult. Konungadömet är skapat av magin och övertron. Konungens Majestät skall hållas i helgd och vördnad, stadgas det i vår svenska regeringsform; paragrafen har uppkommit ur föreställningen om konungen som ett sakralt och övermänskligt väsen.

Det monarkiska statskicket är sålunda ett uttryck för en uråldrig vidskepelse, som ännu hålles vid liv hos några västerländska kulturfolk, bland dem det svenska folket.

Vilhelm Moberg (1955) Därför är jag republikan

Uppkomst

I sin pamflett ”Därför är jag republikan” härleder Vilhelm Moberg monarkin ur ett mänskligt behov av att underordna sig (se ovan). Det förefaller dock betydligt rimligare att utgå ifrån att monarkin i första hand var lösningen på ett administrativt problem – vilket är den moderna funktionalistiska tolkningen av monarkins *raison d'être*. Det monarkiska systemet var ett sätt att trots de dåliga kommunikationerna & de regionala konflikterna hålla samman ett rike. När riket växte var monarken (=en erkänd regent; rikets högste ämbetsman) skillnaden mellan ordning & anarki:

“We argue that a monarchical system of rule is best equipped to solve this coordination dilemma in disconnected societies, where obstacles to coordination are greatest. This explains its appeal in the pre-modern world, where most citizens were illiterate, spoke a babble of tongues, rarely encountered those outside their locality, and consequently had little sense of belonging to a larger community (Crone 1989).

...

To recapitulate, monarchy offers an efficient solution to the primordial problem of order where societies are large – requiring a state-like form of organization – and citizens isolated from each other. Its efficiency is challenged by other methods of leadership selection when barriers to communication are removed.”¹

Ju större riken & sämre kommunikationer (=landbaserade riken som Kina & Ryssland) desto starkare monarkier (=byråkrati + militär + präster) var nödvändiga för att hålla ihop dem. Mindre riken & riken med bättre kommunikationer (=kustnära riken som de nordiska länderna & England) behövde inte samma apparat. Enligt detta resonemang var monarki ett ändamålsenligt statskick för en fattig mellanstor konglomeratstat av svensk modell med stora regionala skillnader. Jag citerar statsvetaren m m Charles de Montesquieu (1689-1755):

”Det är naturligt för en republik att omfatta endast ett litet område, eljest kan den inte bestå under någon längre tid. ... En monarki bör vara av måttlig omfattning. Vore den liten, skulle den ombildas till republik; vore den mycket stor, skulle adeln med sina stora jordegendomar och sin egen domstol, långt från monarkens kontroll och dessutom skyddad genom den egna traktens lagar och seder, kunna avsäga sig tro och lydnad utan att ha något att frukta av ett

¹ Crone 1991; Gerring m fl. 2020.

alltför avlägset och långsamt verkställa av straff. (Bok VIII: kap. 16.) ... Ett stort imperium förutsätter [därför] att den som styr innehar despotisk makt. (Bok VIII: kap. 19.)”²

Detta med vådan av regionalt självstyre hade sist varit aktuellt 1743 i samband med ”den stora daldansen”, Sveriges sista väpnade bondeuppror. Tidigare monarker hade lyssnat på sina dalkarlar, men inte nu längre. 1743 förväntades även de rätta in sig i ledet.

I och med att riket krympte & kommunikationerna förbättrades (järnvägar, tidningar, telegraf) nådde det monarkiska systemet vägs ända. Den svenska slutpunkten anses ha varit bygget av stambanorna 1856-1892, som dels innebar att Sverige blev en homogen nationalstat, dels dramatiskt ökade den ekonomiska & politiska aktiviteten. Aktiviteten visade sig omöjlig att hårbärgera inom det monarkiska systemet som förutsatte en passiv befolkning. Telefoner, radio, TV & internet har ytterligare aktiverat gräsrötterna som nu verkar svåra att hårbärgera även inom den representativa demokratin, men det ingår inte i boken.

*

Definitioner

Eftersom monarkin har funnits sedan förhistorisk tid & i samtliga världsdelar finns det ett stort antal varianter. Boken använder sig av fyra olika definitioner enligt schemat makt-inflytande-legitimitet: (1) Proto-monarki. (2) Absolut monarki. (3) Konstitutionell monarki. (4) Symbolisk monarki.

Proto-monarki

Proto-monarkins uppkomst brukar förklaras som ett system för krig & lagstiftning. För att undvika successionsstrider fanns redan från början omfattande bestämmelser om hur dessa stamhövdingar, klanledare, småkungar, o s v skulle utses. Deras makt berodde antingen på omgivningens svaghet eller på rikets isolerade läge. De första monarkerna var således (relativt sett) mäktiga trots att deras riken var svaga. Mobergs proto-monarkier kallas nu för tiden för ”King-ships”, men har ofta enbart en religiös funktion.³

Absolut monarki

Absolut eller ”klassisk” monarki definieras som ett ärftligt livstidsämbete som innehas av en person i taget & innebär en icke trivial maktställning (Gerring m fl. 2020). Behovet tycks ha varit påkallat av folkökningen. De stora, förut glesbefolkade områdena, blev allt svårare att styra & krävde en stor byråkrati + krigsmakt + gärna en gemensam statsreligion, men framförallt pengar. Det var också regel att monarken (med hänvisning till behovet av stabilitet) stärkte sin personliga ställning genom prakt, hänsynslöshet & familjepolitik.

Konstitutionell monarki

Konstitutionell eller begränsad monarki definieras som en mellanform av absolut monarki & full demokrati och baseras på grad av ”democraticness” (≈grad av konkurrens, medbestämmande & restriktioner i maktutövningen). Formerna för detta diskuteras livligt.⁴ Kodningen i den använda Polity IV-skattningen (Marshall m fl. 2017) varierar mellan -10 (=absolut monarki eller diktatur) och +10 (=full parlamentarisk demokrati). Alternativa kodningar som ”Varieties of Democracy” m fl demokratiindex är alltför detaljerade för bokens ändamål.

² Montesquieu 1748-1757: Bok VIII, kap. 16 & 19.

³ Riccardo 2005.

⁴ Knutsen et al. 2016.

Symbolisk monarki

Inom humaniora⁵ definieras symbolisk monarki (engelska: limited monarchy) som ett kulturarv baserat på tre inslag:

- Makt, lag, religion [=tradition, ”soft power”, ”leading by example”]
- Ceremoniell, representation, skådespel
- Dynasti, hov, rike

*

Övergången från absolut monarki till konstitutionell monarki brukar dateras till Karl XII:s död 1718. Den var dock skakig. Under ”frihetstiden” 1718-1772 var riksdagen i överläge, perioden 1772-1789 rådde jämvikt, perioden 1789-1809 rådde kungligt envælde, men från 1809 åter jämvikt i form av en konstitutionell monarki. Nästa övergång från konstitutionell monarki till ett mellanting av demokrati + symbolisk monarki brukar dateras till perioden mellan 1865-66 års regeringsform & 1917-21 års rösträttsreform. Exakta tidpunkten flyter, men: Karl XIV Johan, Oscar I & Karl XV beskrivs bäst i politiska termer. Oscar II & Gustaf V beskrivs bäst som övergångsregenter med både en politisk & en symbolisk roll. Gustaf VI & Carl XVI Gustaf beskrivs bäst i symboliska termer enbart.

Under 1900-talet fanns inom republikanska kretsar farhågor för ”backsliding” (=en monarkisk restauration) alternativt en despoti under monarkisk täckmantel (=en italiensk eller ungersk fascism). Under 2000-talet finns motsvarande farhågor för att Sverige-demokraternas ”brun-monarkiska” ideologi är något i samma stil.

*

”Det monarkiska arvet”

I och med nationalstaten minskade behovet av byråkrati + militär + präster för att hålla ihop riket. Byråkratin (=ämbetsmän inkl monarken) ersattes med riks-, landstings-, kyrko-, region- & kommunalpolitiker som skulle tillvarata medborgarnas hellre än statens intressen; militären förlorade sin polisiära funktion & religionen privatiserades. Det sagt präglades hela 18- & 1900-talet av ”det monarkiska arvet”, en blandning av gammalt & nytt (se del 1: kapitel 1-7):

- Feodalstaten (=ömsesidiga plikter & skyldigheter, lojalitetseder)
- Byråkratin (=passivisering av medborgarna; ett instrument för maktutövning)
- Demokratin (=aktivering av medborgarna; en bieffekt av nationalstaten)
- Folkhemmet (=en fortsättning av kungahusets paternalistiska roll)
- Traditionen (=den svenska identiteten där KKR-historia = krig, kungar & riksdagar var ett viktigt inslag.)

Eftersom övergången mellan monarki & demokrati var så långdragen är det oklart vad som skall räknas till vad. Jag har inte försökt göra något bokslut. Det monarkiska arvet består av nationalstaten + demokratin, där demokratin förutsätter nationalstaten men också ”ett demokratiskt arv” av oklart ursprung.

*

⁵ Quigley red. 2005; Deloige & Denecker red. 2006; Woodcraft m fl. red. 2019.

Den moderna monarkiforskningen följer tre spår: Dels monarkin i egenskap av statskick, dess särdrag, för- & nackdelar. Dels övergången mellan monarki & demokrati (denna bok). Dels monarkier som avatarer till moderna diktaturer. Nedan beskrivs några resultat med bäring på svenska förhållanden (Huntington 1966; Kokkonen 2014; Anchar 2020; Gerring m fl. 2020):

Monarkier var fram till 1789 (helt enligt förväntningarna) både större & politiskt stabilare än republiker. Allt som ökade den politiska aktiviteten var dock till nackdel för monarkin eftersom politiken ofta gick ut på att med nationalkänsla som argument hävda gamla regionala skillnader, vilket ledde till splittring.

Monarkierna hade svårt att modernisera. Bakgrunden till det var att de stödde sig på de gamla eliterna som skulle förlora på en samhällsomvandling. Inte desto mindre fanns det monarker som var villiga att försöka. En modernisering ovanifrån var dock både riskabel & ineffektiv. Monarkerna hade visserligen enväldet, byråkratin & tvångslagarna på sin sida, men moderniseringen måste implementeras av samma personer som skulle förlora på den. Reformerna körde därför ofta fast. Centraliseringen gjorde dessutom monarkin sårbar, vilket Frankrike (1789), Kina (1911), Ryssland (1917) & Osmanska riket (1908-1923) fick erfaras. Halshög man kungafamiljen, hade byråkratin i brist på ledning svårt att agera på egen hand. Demokratin med sin maktindelning var inte lika ömtålig.

Det faktum att monarker i små länder under en övergångsperiod till demokrati ofta behöll sina befogenheter, medan monarker i de stora länderna detroniserades eller avrättades, pekar på att ett personligt förhållande kung-medborgare var en viktig faktor för monarkins överlevnad. Personjournalistiken gjorde monarkin mera demokratisk i den meningen att de framställdes som människor av kött, blod & (nåja) åsikter, som det var möjligt att känna empati för.

Så gott som alla referenser jag hittat beklagar bristen eller snarare snedfördelningen inom monarkiforskningen. Det finns en oerhörd mängd biografier & historieverk, men få förutsättningslösa studier av monarkin som statskick eller skildringar inifrån. Bristen på fakta göder fantasierna. Det går att inbilla sig vad som helst.

Referenser

- *Anckar, Carsten. (2020.) Constitutional monarchies and semi-constitutional monarchies: a global historical study, 1800–2017. I: Contemporary Politics. <doi.org> (2021-01-01).
- +Aron, Raymond. (1973-1974.) Sociologiskt tänkande I-II. Stockholm: Argos.
- *Crone, Patricia. (1991.) Förindustriella samhällen. Lund: Studentlitteratur.
- *Deploige, Jeroen & Deneckere, Gita, (red.) (2006.) Mystifying the Monarch: Studies on Discourse, Power and History. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- *Gerring, John; Wig, Tore; Veenendaal, Wouter; Weitzel, Daniel; Teorell, Jan & Kikuta, Kyosuke. (2020.) Why Monarchy? The Rise and Demise of a Regime Type. I: Comparative Political Studies, forthcoming. [Online 2020-07-12.]
- *Huntington, Samuel P. (1966.) The Political Modernization of Traditional Monarchies. I: Daedalus, 1966:3 (Vol. 95): ss. 763-788.
- *Knutsen, Carl Henrik; Møller, Jørgen & Skaaning, Svend-Erik. (2016.) Going historical : Measuring democraticness before the age of mass democracy. I: International Political Science Review, 2016:5 (Vol. 37): ss. 679-689.
- *Kokkonen, Andrej & Sundell, Anders. (2014.) Delivering Stability – Primogeniture and Autocratic Survival in European Monarchies 1000–1800. American Political Science Review 2014, vol. 108, issue 2, pp. 438-453.
- *Marshall, Monty G; Gurr, Ted Robert & Jaggers, Keith. (2017.) Polity™ IV Project : Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2016. Dataset User's Manual. Center for Systemic Peace. <www.systemicpeace.org> (2020-01-01).
- *Montesquieu, Charles-Louis de Secondat. (1748-1757.) Om lagarnas anda. I: Aron 1973: s. 24.
- *Quigley, Declan. (red.) (2005.) The character of kingship. Oxford: Berg Publishers.
- *Woodacre, Elena; Dean, Lucinda H S; Jones, Chris; Martin Russel E & Rohr, Zita Eva. (red.) (2019.) The Routledge History of Monarchy. London & New York: Routledge.